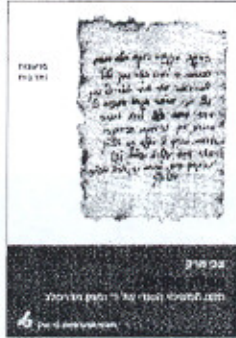

"על עולמו של ר' נחמן שורה הפלא"

"מגילת סתרים" נשמרה כסוד כחוס מעין כול, להוציא יחידי סגולה: היא הועלתה על הכתב בראשי-תיבות ובמילות צופן, נמסרה והועברה בתוך חסידות ברסלב על ידי יחידים בכל דור שנמצאו ראויים להנחלת הסוד. חינה ונעמה משרים על קוראיה, ועליי בכללם, כיסופי גאולה

אליעזר מלכיאכ

'מגילת סתרים', העומדת במרכז ספרו החדש של צבי מרק, היא צירוף של שתי שיחות שאמר רבי נחמן מברסלב באזני שניים מחסידיו הקרובים אליו ביותר, רבי נתן ורבי נפתלי מנמירוב, בעינין סדר ביאת גואל-צדק. אותן מן השורות נאמרה בחודש אב תקס"ו, והאחרת באב תקס"ט, כשמו, מגילת סתרים נשמרה כסוד כחוס מעין-כול, להר ציא יחידי סגולה היא הועלתה על הכתב בראשי-תיבות ובמילות צופן, ונמסרה והועברה בתוך חסידות ברסלב על ידי יחידים בכל דור, שנמצאו ראויים להנחלת הסוד. לא רק עצם קיומה ובפירוט. לא רק בקיאות מופל' השנים שחלפו מהתגלותה כפי רבי נחמן ועד לפרסומה כספר שלפנינו, היא היתה בגדר שמועה בלבד בעבור חסידי דים וחוקרים כאחד.

פתיחת שערי החותם

נסיבות אמירתן של שתי השיחות המהוות את המגילה והות שומעיהן, קורותיה של המגילה ורגוליהם על כתבי הוד, ששרת מסירתה משומעיה הראשונים ועד ימינו, מעמדה כחותם הפנימי של מסורת ברסלב ושל מוסריה כשומרי החותם, וכמובן הפקעתה של המגילה מגדר סוג כחוס אל רשות הרבים בספרו של מרק, כל אלה נידונים ומתוארים בספר בתרחבה ובפירוט. לא רק בקיאות מופל' גת בנבני מסורות ברסלב לסוגיהן וענפיהן נדרשו לו למרק במלאכה זו; לא רק ידענות במכמני המחקר, וכישרון הני תוח וההיקש בהשלמת חלקי התצרף; מלבד הסגולות האלה של החוקר נדרש לו גם קורטוב, ואולי יותר מקור' טוב, מן האינטימיות וקרבת הלב של החסיד: אוון קשבת ואוהבת לדבריו של רבי נחמן ולחזון גואל-צדק שלו, קרבת נפש לרבי, וגם צניעות. אלה שורות על חשיבתו וכי תיבתו של מרק לכל אורך הספר – ובלעדיהן, אני משוכנע, לא היו שומרי החותם פותחים בפניו (ודרשו בפנינו) את שערי הסוד.

אבל, כמובן, לב ליבו של הספר הוא מגילת סתרים עצמה וחזון ביאת גואל-צדק שבה. פרסום נוסח המגילה לבדו (המוצג בספר בצילום ואחר-כך בדפוס) היה מותר את החזון נסתר מעיניהם של רוב הקוראים, מחמת אופיו ה'צפוני' של הטקסט. מרק פותח פתחים לסודו של החזון ככמה ברבים: הוא מפענח את ראשי התיבות והקיצורים; הוא מנבא על משמעותם השיטתית של פסוקים בחזון, ודי רכב על משמעותו של החזון בכללו; והוא מאיר את ויקתם של תיאורי הגואל-צדק ועלילותיו לתרבות-הגות ולתי' מות-רגש סודיות של רבי נחמן, השורות את המגילה במי סכת אתה עם גורותיו בליקוטי מוהר"ן, עם אמירותיו המתועדות בחיי מוהר"ן ובשיחות הר"ן, ועם סיפוריו כסרי פורי מעשיות. מעבר לכל אלה ומבדע לכל אלה, מרק מאיר את הפן האישי בחזונו של רבי נחמן: אישי בזה שבתוך דמותו וקורותיו של הגואל-צדק מושקעים ירכי-הסוד ונימות-התשתית בחייו של רבי נחמן, ואישי בזה שבתאור הגואל-צדק רבי נחמן מביע בעצם את תפיסתו העצמית. יהיה זה פשטני, ואף שגוי, לומר: רבי נחמן ראה את עצמו כגואל ותיאר במגילת סתרים את עלילותיו שלו. פשטני ושגוי, משום שדרכיהן של 'תפיסה עצמית' בכלל ושל 'תפיסתו של רבי נחמן את עצמו' בפרט הן נפתלות וסבו' כות, ומולכות העמקים שנסתרים לעתים קרובות גם מעיני בעליהן. ובכל זאת, השאלה בדבר הדרר שבה ראה רבי נחמן את עצמו ואת יחסו לגואל-צדק, והשתקפותיה של דרך זו בחזון גואל-צדק שלו, פותחת אופק מהותי, וכי עיני רובד משמעות יסודי, של מגילת סתרים. דינו של מרק בסוגיה זו עשיר בהבנתו ובתוכנו ואף מרגש.

"עד שתכלה נפשם של השומעים"

מגילת סתרים מגוללת את 'סדר ביאתו של גואל-צדק' מראשית הופעתו, והוא ילד רך בשנים, ועד לקיבוץ גלויות וכינון ממלכתו השלמה בארץ ישראל, המתפשטת והולכת

מגילת סתרים: חזון ומשיחי הסודי של ר' נחמן מברסלב, צבי מרק. הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 253 עמ'

טול גמור' (חיי מוהר"ן שם). בצדק רב מסיק מרק מאמירה זו את מה שלא נאמר בה במפורש, והוא ש'רק מי שמצליח לשמוע את התורה עם הניגון והריקוד טועם משהו מר' נחמן' (88).

אני מתמקד במוטיב של הניגון לא רק בשל מרכזיותו התימטית בסדר ביאת גואל-צדק ובעולמו של רבי נחמן, אלא גם בשל חשיבותו העילאית, בעיני, למתודולוגיה של העיסוק בכתבי רבי נחמן, ולמעשה הקריאה והפרשנות של דבריו הכתובים ולדרך הכתיבה הנאותה עליהם. האבחנה שלפיה מעבר לתוכן המילולי או הרעיוני של דברי החכמה והתורה צפון מסד נוסף, מהותי, המתבטא בניגון – והו הממד הרוחני והפנימי שבלעדיו לא טעמו אותי כלום עדיין' – מחדדת את בעייתיותה ומגבולתיה של מסירת דברי הצדיק בכתב ומציבה בפני מי שמעיין בהם אתגר חמור ותובעני. בעייתיות זו הטרידה את רבי נחמן עצמו (ראו התורה מי ששוקע צבור מפי הצדיק, ליקוטי מוהר"ן קמא, ובהיא צריכה להטריד את חסידיו וקוראיו החיים מפי הכתב, וקורבו יותר לעיניי כאן – גם את הכר תבים עליו. לא אוכל להעמיק כאן בכיבו של האתגר ובה בהרת עצתו של ר' נחמן להתמודדות עימו – יש עצה לזה לצד לקצו דמות דיוקנו של החכם בקצת הלמוד קשלוקדיו דבריו (שם) – אבל על דרך הטעימה והייחול אומר:

הייתי נתון הרבה כדי לשמוע את הניגון – כפשטות – שבו אמר רבי נחמן את המשפט המובא מפיו בתיאור הבא (חיי מוהר"ן רכט, מצוטט במרק עמ' 67):

'פעם אחת שאלתי אותו מה יהיה מהריבורים שנברו וכו' היינו מה שבתחלה טעמו מפיו הקודש כמה דבורים שהיה נראה שיאיר ימים ויגמור כחפשו וכו' [על פי פרשנותו הנוכח של מרק, השואל מעמת את התקוות המשיחיות שנכרכו בשעתו בדמותו של רבי נחמן עם התבדות כשרשרת האירועים שבסופה מחילתו האנושי]. ענה ואמר, השמעתם מה שהוא שואל, גם אצל בעצמי קשה ענין זה. ואי-על-פי-כן אמר אני לא נמתי (בלשון תמה) כבר נמתי ואגמור!'

'כפשטות' במרכאות, משום שהניגון אוצר סוד: הוא היה עשוי להסגיר לאוזנו את התנועה הרוחנית והטרנספורמ' ציה הרוחנית שעובר רבי נחמן במהלך הבעתן של המילים האלה. בתחילה, שאלתו של רבי נתן 'מה יהיה', המבטאת תערובת של תסכול אכזבה ואולי יאוש בצד המשאלה וה' ציפיה לנחמה מפי הרבי, נוקבת לחדרי ליבו של רבי נחמן ומצאת בהם דיוקא את הנהן הקשה של התסכול והיאוש, 'גם אצלי בעצמי קשה'; אבל תוך כדי דיבור רבי נחמן מת' עורר ומעורר את עצמו לחיות חדשה, הוא מתעלה מעל עצמו וחורג מעצמו ומאשר מחדש את אמונו בעצמו, וגם את כוח תפילה וההשראה שלה נמתי ואגמור.

בתאור שתיארתו כאן אין תחליף לניגון עצמו ולנוכ' חותו של הרבי – אשך כל דבור ודבור שלו אפלו קשיות הליו, מכל שכן קשיות מקרב בצבורת השם או קשיות אומר ומגלה תורה, היה כל דבור ודבור מאיר ומקוה ומתלהב בלחם ולחם רשפי רשפי שלהבת ומי שניה מאוין ומקשיב לדבריו באמת ובתמימות היה כל דבור ודבור שלו פורח ונקבם בקרבו לקבת אש מקש (שיחות הר"ן קבר) ואי אפשי לצד הרמזים שרמז לנו בתנועותיו הקדושים (שם קג) – אבל משנחמסם דרכנו לשמיעת הדיבור עצמו, שומה עלינו לחפש דרכים ולסלול מסילות ולפתח פתחים מילוליים לניגון ולשמיעת הניגון ולהרהוד הניגון, ולדרך כתיבה שמתנגנת בעצמה (ואת מבלי לזווח על הניסיון לק' לוע לדברים עצמם ומבלי ללגוש ליצירתיות פרועה), כב הינת 'שיהיה ידע גנו, וגם שיהיה הכלי שמנגנין עליו שלם, כדי שיוכל לקרן ולקנו הניגון בשלמות כראוי (ליקוטי מוהר"ן קמא נד). דומני שניתן לומר באופן כללי על סוגת (ואנר) הכתיבה האקדמית, לפחות כפי שהיא נחפסת ומי תורגלת בהווה, שהיא אינה הולמת את גודל המשמה הזו. ככך כמובן אין משום פקפוק או דופי בתרומתה הראשונה כמעלה להנחת התשתית לשמיעת הניגון.

סודותיו של גואל צדק

מרק מחיל על חזון ביאת גואל-צדק של רבי נחמן את ההבנתה המקובלת בין תפיסות אפוקליפטיות של אחיות הימים (ושל אוטופיות בכלל) לבין תפיסות טבעיות שלה –

מלבד סגולות החוקר נדרש לו גם קורטוב מן האינטימיות וקרבת הלב של החסיד: אוון קשבת ואוהבת לדבריו של רבי נחמן ולחזון גואל-צדק שלו, קרבת נפש לרבי, וגם צניעות. אלה שורות על חשיבתו וכתבתו של מרק לכל אורך הספר – ובלעדיהן, אני משוכנע, לא היו שומרי החותם פותחים בפניו (ודרכו בפנינו) את שערי הסוד

מעבר לגבולה. באמצעות מיקומם של המוטיבים המרכזיים של מגילת סתרים במרחב יצירתו של רבי נחמן, בהדר גשת היחידים שמהדרת המגילה בתיאור דמותו ופועלו של הגואל-צדק וגם בהצבעה על היבטי מפעלו המסוד' תיים של הגואל-צדק שנשמטו מן המגילה, מרק מדובב את סדר ביאת הגואל-צדק כעלילה של 'יופי וחו והדר ואהבה והשתוקקות וכיסופים וכליון-נפש' (מלשונות רבנו ז"ל במגילה) – אותם פנים שמאפיינים את מתבריה של המ' גילה רבי נחמן, ומהווים את סוד קסמו ונעמו שלו. גואל-צדק כובש את העולם כולו לא בחיל ולא בכוח אלא בערצתו הרוחנית, העשויה בעצמה מ'חומר' הגעגועים והכיסופים. ביטוי מרכזי שלה, אם לא המרכזי, הוא בשירה ובניגונים, ביצירה מוסיקלית בהופעה מוסיקלית, הנוגעת בנימי הנפש של כל שומעיה ומעוררת אותם לתשובה ולד' בקות – 'כי חמנת הניגון יהיה בקי בו מאד מאד ויגלה חר' שות בחכמה זו עד שתכלה נפשם של השומעים בניגונים שלו' (לשון המגילה, מצוטט במרק 88). ליבם של קרובים ושל רחוקים, של בני ברית ושל שאינם בני ברית, של קיסי רים ומלכים ואנשים פשוטים, מתהפך בקרבם והם נרתמים (כל אחד בדרכו ובהתאם לכוחו ומעמדו) למימושה של תבי' לית ביאתו של גואל-צדק – כינונה של ממלכת האהבה וה' בקבות שבירתה ירושלים ובמרכזה דמותו המשפיה של הגואל-צדק.

כפי שמראה מרק, סגולותיו של הניגון וסגולותיו המיר' חדות של צדיק-האמת בניגון מיעלות על נס גם כסיפורי המעשיות של רבי נחמן וגם בתורותיו בליקוטי מוהר"ן. הניגון משמש את צדיק-האמת בהתמודדותו עם 'קושיות האפיקורסות של החלל הפנוי', והניגון הוא ממד בחכמה ובתורה ובאמונה, 'שכל חכמה וחכמה שבעולם, יש לה זמר וניגון מיוחד, שזה הזמר מיוחד לחכמה זו ומזה הזמר נמש' כת החכמה הזאת. ואמונה יש לה גם כן זמר וניגון, כל אמר' נה יש לה זמר וניגון (ליקוטי מוהר"ן קמא סד, ה, בהשמות). הניגון לא נפקר גם מתיאורו העצמי ומתפיס' תו העצמית של הצדיק דנן רבי נחמן, 'אמר, העולם לא טעמו אותי כלום עדיין. אילו היו שומעיין רק תורה אחת שאני אומר עם הניגון והריקוד שלה היו כולם בטלים בב'י

מכונן בתחום השיח, 'בעצם הפכת הסיפור שהיה עד כה גנוז בחדרי החרים לשיחה המופיעה ומתגלה בעולם'.

אבל באמת הדיאלוג (והדיאלוגיות) הוא אינה במקומה. הסיפור אינו מוליק את ביאת גואל-צדק, היותו 'אירוע' מכונן בתחום השיח אינה דוחקת את אופק הציפייה לביא הגואל, והשאלה 'מתי יהיה זאת' אינה נדחית מפניו אלא נ"ג. יוזר אל הגינון [...] נעשין אצלו ממילא כל התנועות של הגינון והריקוד מתמת גודל התענוג (היו מורה"ן שמו, מצר' טט במרק 68). דברי מרק הנעיים כאן עשירים במקום אחר בחומרים המעידים על קלישותה של הדיכטומיה: 'השפעי' תו הפעולות [של רבי נחמן] צייכות להתרחש בעזרת דיברי ר"י, שיהותיו והתוונותו, שייחודו אף לאחד מותו, והם שימשו יקדומו את אשר החל לעשות, והם יעשו וישעלו ואת עד יבוא גואל-צדק' (מרק, 68). הסיפור בסדר ביאת גואל-צדק, 'סיפור משיחי חדש שלא סופר מעולם', מטעים את מספרו ואת שומעיו, וגם איתנו, מטעמו של משיח, והוא בעצמו - והכיסופים שהוא מעורר -- שעמי גואלה ומשיח. תשובתו של רבי נחמן אינה מבליעה ביקורת על התשוקה והתביעה הבורית 'מתי יהיה זאת', אלא אדיבה, היא חוברת לשאלה בשמות הסיפור ובתנוגי הגענועים הגמולמים בו ('שעיקר תענוג הגדול הוא על ידי הצמאון [...] והו עיקר תענוג עולם הבא שאו יזכו לדיצון ולביטוי פים', שיהות הר"ן אות רבנו), שהם הם פעמי משיח.

ובדברים אלה גם שבחו של הספר היקר שלצנינו וישל מחבריו, שנתקיימו בהם דברי רבי נחמן על מגילת סתרים: 'כשבא ענין זה לתוך סיהה בזה העולם מה שהיה גנוז בחדרי החרים, זה בעצמו דבר גדול מאוד'.

ד"ר אלעזר מלכיל מלמד מילוסומיה באוניברסיטת בן-גוריון. מספריו: חכמה ותמימות: מירוש לכמה תורות וסיפורים של רבי נחמן (2005); מסע אל הסוד: בעקבות מסעו של רבי נחמן לארץ ישראל (בהתקנה לדפוס)

עורכת 'סופרים וספרים', חיותה דייטש
למשלוח מאמרים ותגובות:
chayuta@bezeqint.net

קוצר ידה של ההפשטה המכלילה. הסודות והנסתרות שע

מרו במרכז החייוני של רבי נחמן המתחשות במגילת סתרים לגואל-צדק - והיניגו' (במובן שפירשתי את המשג' למעלה) של מושגי הבקוה והגענועים שלו -- עומדים בניגוד תהומי לאימפרסונליות של הטבע ותכמת הטבע הרמב"מים, כשרבי נחמן בא לתאר את כוח ההתחדשות והחיידוד והפתיחה והפיצו החריגה והכיסופים של הצי הדיק גואל-צדק, הוא ממקם אותו באוויר הקשר שבו באו לביטוי כוחות ההתחדשות שלו עצמו - לגילוי הפלאים אי-גנו וזקוקים ל'עולם אחר משל עשיו'. אבל הפלאים הם העיקר, ולא התמדת סדרו וטבעו של עולם. (במקום אחר וארכתי לכתוב מדוע הפלאים של רבי נחמן מתגלים ודוקא ובאופן מוחות בטר 'שביבה' של 'עולם כמנהגו נוהג', וכמי תכמת בדבריו 'כר הצידיק הוא ב'דמות וצלם כָּל האָנשים ואין בו שום שני', ואף-על-פי-כן הוא ענין אחר לגמרי. איש הקָשֶׁר -- נְדָמָה שהולֵךְ עם כְּרִבְשׁוֹת וְרִקֵּין כְּמוֹ שְׂאֵף בני-אדם, ואף-על-פי-כן הוא ענין אחר לגמרי. וכן אֲרֵצוֹת כָּל יִשְׂרָאֵל, וְבְחִינּוֹתֵיהֶן, אֵךְ אֶף-עַל-פִּי-שֶׁן אֲרֵצֵי-יִשְׂרָאֵל לִפְיֵי מֵרָחֵף עֵינֵי הָאֲדָם, אִין רוֹאִים שׁוֹם שְׁנֵי בָּיִן אִין כָּאן מְקוֹם לְהֵאָרֵץ בּוֹה, אֵךְ אֵעִיר שְׁבֻדִּים אֵלֶּה מוֹבֵל לַע פְּתוּרֵין אַחֵר לְסַתְרֵיתוֹ שְׂמוֹנָה מֵרַק 142 בדברי רבי נחמן בנידון דידן.)

הינה ונעמה של 'מגילת סתרים' של רבי נחמן משרים על קוראיה, ועליו בכללם, כיסופי גואלה (לפחות כדמותה בחזונו של רבי נחמן). לעומי והראשתי, כיסופי הגואלה שהמגילה מעוררת מוצאים ביטוי גם בשאלתו של רבי נחן לרבי נחמן, 'מתי יהיה זאת?'. על השאלה הזו, 'עני' (רבי נחמן) אמר, אבל הסיפור בעצמו מזה הוא דבר גדול מאוד' (ימי מורה"ת א יא). מרק (130) מוצא בתשובתו זו של רבי נחמן הכרעה בדיאלוג שהוא מעמיד, האם להבין את מגילת סתרים כ'מעשה נוסף בסיפורי המעשיות של רבי נחמן, או שמא כ'נבואה מדויקת על קורות המשיח' -- לדעתו תשרי-כחו של רבי נחמן מעידה על יחסו למגילה כאל 'סיפור' וזו אינה מסקנתו הסופית של מרק, הנשאר ללא הכרעה). מרק גם טוען בתשובתו של רבי נחמן את טעמה של געיה (וב' לשונו, ב'יקורת מרומות) על השואל: לדברי, התנויה 'מתי יבוא כל זאת' משקפת 'חוסר הבנה במוהותה של מגילת סתרים', שכן, כסיפור, 'השיבוחה [היא] בעצם היותה אירוע

על עולמו של ר' נחמן החשן תמוז 12

בחתה ששימושה במחקר משולשל מן המקורות המסורתיים, והמתנסחת בדבריו הפילוסופיים של שמואל (ברכות ד, כ), אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכותו של מלכו. ים העיון במגילת סתרים - מהעובדה שגואל-צדק יתמודד בתפקידו כמקרא עם חוליים ועם חוליים ו'שאופן פעולתו אינו חורג מדרך הטבע' (לשונו של מרק), מנר שבמינו כבימינו תהיה אחוזה למוח וליצר הרע, מנר שהחכמה תשרה על יחידים ותקמים היררכיה של בערות ושל חוכמה, ועוד ועוד - מכל אלה מסיק מרק שאיננו דרבי נחמן, ממש כמו אליהב דשמואל האמוראליבא הרה"ם - בימות המשיח עולם כמנהגו נוהג, והי טבע בתוקפו ובכוחו ובסדריו הרגילים (133 ואילך). דברים אלה אינם מתיישבים על לבי. גם אם נכון הדבר שבאות גואל-צדק מתקיימת בעולם דוגמת עולמנו - ככלות הכול, יש לדברים אלו יסוד בדברי רבי נחמן עצמו, ש'לא כמו שסוברים קצת שכשיבוא משיח יהיה עולם אחר משל עמי שיי' (היי מורה"ן תקצו, מובא במרק 141), - הנקיעה המרששת ש'עולם כמנהגו נוהג' גסה מכדי להטעימו את טעמו האמתי של החזון ואף וזה ליניגוד ולרוח שלו. עולמו של רבי נחמן - אותו עולם של עכשיו שעולמו של הגואל עזיר להיות כצלמו ודמותו - אינו עשוי מאותם סדרי טבע והיגיון שהרה"ם מצא בעולם (או דימה למצוא בו), והרגישו תודותיו של רבי נחמן כלפי מושגי הטבע והחוקות הטבע ניהונו של טבע החוקה ת"ק פרסה מתחשת השבט שמצא בהם הרה"ם, על עולמו של גואל-צדק, כעל עולמו של רבי נחמן, שורה הפלא: מאחורי כל מראית-עין של גע על ונהגו. נחבאים עולמות עלמות של סודות וסתרים, שנועיו מצעם עינים לקעקע את הקביעות הנצחיות וההכ'יחית שמאפיינת 'טבע' (רבי נחמן מוכן לקביעתו החזרת 'נשנית ש'אין שום חיוב הטבעי כלל', את דימו הטבע וה'כמי הטבע ל'חיות רעות דורסים וטורפים', 'מצה הנחש' שאר מרעין בישין, ליקוטי מורה"ן קמא סו), אכן, הסדקים שנבנים והתחומות שנבקעים באמצעות הסוד בחזונו 'מבוכת והמטעה של הטבע ושל 'עולם כמנהגו נוהג' אינם זכקעת הרים ותהומות כשפותו, שידוד מערכות קוסמי או 'יריפת קלפים גמורה, אבל הכללתו של רבי נחמן תחת מטי'יחית 'העולם כמנהגו נוהג' יחד עם הרה"ם רק מלמדת על